

Knoz, Tomáš

Morava na prahu pobělohorských konfiskací (1600-1619)

In: Knoz, Tomáš. *Pobělohorské konfiskace : moravský průběh, střeoevropské souvislosti, obecné aspekty*. Vyd. 1. Brno: Matice moravská, 2006, pp. [75]-91

ISBN 8086488349 (Matice moravská)

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/123611>

Access Date: 02. 12. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

POBĚLOHORSKÉ KONFISKACE NA MORAVĚ

Morava na prahu pobělohorských konfiskací (1600–1620)

Ve spise Matouše Meriana „*Topographia Bohemiae, Moraviae et Silesiae*“ byla Morava charakterizována jako pěkná země s dlouhou historií, jež své jméno dostala od stejnojmenné řeky, protékající celou zemí od severozápadu k jihovýchodu, a jež se rozkládá mezi Čechami, Kladskem, Slezskem, Uhrami a Dolními Rakousy. Kolem roku 1613 se v zemi mělo nacházet celkem 100 měst, 410 městeček, 500 zámků a 30 360 vesnic.¹ Byla to země bohatá na obilí, víno (jež však podle Merianova mínění nikdy nebylo kvůli povaze zdejší půdy příliš chutné), ovoce, země s chutným pivem a výborným masem. Řeč zdejších obyvatel měla být míchaná, spíše německá nežli slovanská. Moravské slovanské obyvatelstvo se přitom svou řečí, mravy i zvyklostmi velmi podobá Čechům, je však v porovnání s nimi snad přece jen poněkud přátelštější a ve srovnání s Němci přívětivější. Moravská šlechta se podle Meriana dělila do skupin na nižší a vyšší, mezi nejvýznamnější rody přitom měli v minulosti patřit Šternberkové, Thurnové, páni z Lipé, Žerotínové. V jeho době se situace však poněkud změnila. Knížata z Liechtensteina a Dietrichsteina považoval Merian vůbec na nej-mocnější představitele moravské aristokracie. K nim ještě přiřadil knížata, hrabata a pány z Eggenberga, z Valdštejna, z Náchoda a z Tiefenbachu.²

(1) MERIAN, M.: *Topographia Bohemiae, Moraviae et Silesiae*. Franckfurt 1650, pag. 87. Merian se v této informaci odvolává na Kašpara Landismanna. Zároveň však jeho údaje zpochybňuje. Morava totiž podle Merianova názoru není nikterak velká země a při tak vysokém počtu sídel by „nezůstalo takřka žádné místo pro pastviny pro dobytek“. Podle současných zjištění se však například počet zámků a šlechtických sídel na Moravě na počátku 17. století od uvedených údajů příliš nelišil. KNOZ, T.: *Moravské brady, zámky a tvrze v pobělohorských konfiskacích*. ČM Mus. Vědy společenské 77, 1992, s. 249–263, úvaha o počtu šlechtických sídel na Moravě s. 252. Na Moravě se ve sledované době mohlo nacházet maximálně přibližně 660 sídelních objektů, tedy hradů, zámků a tvrzí.

(2) Merianova informace v tomto zohledňuje pobělohorský stav. Uvádí nicméně i některé předbělohorské rody, které svůj význam po konfiskacích ztratily. Zaznamenává také změnu, k níž v bělohorském období došlo, aniž ji však blíže specifikuje a charakterizuje. Ani v tomto případě však Merianovy jinak dosti poučené informace nelze považovat za zcela bezchybné. Například Eggenbergové na Moravě totiž nikdy nesídlili. MERIAN, M.: *Topographia Bohemiae, Moraviae et Silesiae*, pag. 88. Srov. HRUBÝ, F.: *Moravská šlechta roku 1619, její jmění a náboženské vyznání*. ČMM 46, 1922, s. 107–169; MATEJKA, F.: *Bílá hora a moravská feudální společnost*. ČsČH 22, 1974, s. 81–104; KNOZ, T.: *Moravská barokní šlechta*. In: Týž (ed.): *Morava v době baroka*. Brno 2004, s. 45–54. K zaznamenání předbělohorského stavu

Zdůrazněna byla také role moravských poddaných, jejichž postavení a vazba na vrchnost se příliš nelišila od situace poddaných v Čechách a jejichž synové a dcery museli být každý rok stavění vrchnosti.³ Nábožensky byla země podle podání Meriana rozdělena. Kromě katolíků a velkého počtu židů se zde podobně jako v Čechách vyskytuje augsburské vyznání, husité, kalvinisté (neboli bratří, také zvaní pikarti), z menších náboženských skupin novokřtění, švýcarští bratří, flacciáni či photiáni.⁴

Struktura předbělohorské Moravy

Při porovnání Merianova základního popisu Moravy, jenž vychází ze situace první poloviny 17. století, jistě vyplyne celá řada nepřesností. Přesto lze říci, že se autor topografie zaměřil na zásadní charakteristiky: popis geografické polohy, jazyk a národnostní strukturu, charakteristiku šlechty jakožto rozhodující složky moravské společnosti (včetně zaznamenání změn, které uvnitř šlechty nastaly v souvislosti se stavovským povstáním a konfiskacemi), objasnění vztahu mezi šlechtou a poddanými, charakteristiku náboženských rozdílů uvnitř moravské společnosti (opět včetně změn způsobených protireformací Ferdinanda II.). Při charakterizování moravské společnosti na prahu pobělohorských konfiskací se spíše než o Meriana lze opřít o některé moderní autory, především Františka Kameníčka, Františka Hrubého, Františka Matějka, Josefa Válku a Thomase Winkelbauera.⁵ Do období počátku třicetileté války vstupovala Morava po

a struktury moravské šlechty srov. též PAPROCKÝ z HLOHOL, B.: *Zrcadlo slavného Markrabství moravského*. Olomouc 1593 (reprint Ostrava 1993).

(3) „...Die Unterthanen werden leidenticher allhie / als in böheim gehalten: daher dann oft viel von dorten her in Mähren / da man ihre Spraach redet / entlauffen; wiewol auch die Mährer ihre Söhn / und Töchtern jährlichen den Herren / und Frawen / darstellen / müssen; welche dann zu ihren ihren Diensten herauß klauben mögen / was ihnen gefält.“ MERIAN, M.: *Topographia Bobemiae, Moraviae et Silesiae*, pag. 88.

(4) Matouš Merian neopomněl upozornit na skutečnost, že všechny nekatolické skupiny (s výjimkou židů) byly císařem Ferdinandem II. prostřednictvím reformačních dekretů postaveny mimo zákon a do země byli znovu uvedeni jezuité. MERIAN, M.: *Topographia*, pag. 88. O náboženských poměrech na předbělohorské Moravě srov. též KAMENÍČEK, F.: *Zemské sněmy a sjezdy moravské*. III. Brno 1905; VÁLKA, J.: *Přehled dějin Moravy*. II. Stavovská Morava (1440–1620). Praha 1987, s. 60–71, 151–173; TÝŽ: *K otázkám úlohy Moravy v české reformaci*. SCH 15, 1985, sv. 30, s. 67–80; HRUBÝ, F.: *Luterství a kalvinismus na Moravě před Bílou horou*. ČČH 41, 1935, s. 1–40, 237–268; GINDELY, A.: *Geschichte der böhmischen Brüder*. I–II. Prag 1857–1858; ŘÍČAN, R.: *Dějiny Jednoty bratrské*. Praha 1957; HRUBÝ, F.: *Die Wiedertäufer in Mähren*. Leipzig 1935; PÁNEK, J.: *Moravští novokřtění*. Společenské a politické postavení předbělohorských heretiků, sociálních reformátorů a pacifistů. ČČH 92, 1994, s. 242–256.

(5) Především jde o práce HRUBÝ, F.: *Moravská šlechta roku 1619*, s. 107–169; MATĚJEK, F.: *Morava za třicetileté války*. Praha 1992; VÁLKA, J.: *Dějiny Moravy*. II. Morava reformace, renesance a baroka. Brno 1995.

dlouhém, takřka stoletém období míru a pokoje. Podle údajů podávaných historickými demografy žilo na počátku stavovského povstání přibližně 700 000 až jeden milion obyvatel, většinou se živících zemědělstvím.⁶ Královských a komorních měst bylo na Moravě v porovnání se situací v Čechách jen několik a měšťané se obvykle kromě provozování obchodu snažili opírat také o zemědělské zázemí či alespoň o drobné hospodářství. Většina obyvatelstva země proto podle Josefa Války žila v poddanských městech či městečkách a především ve velkých lidnatých vsích v úrodných oblastech jižní a střední Moravy, kde se na rozlehlých polních tratích dařilo obilí a na jihu země dokonce i vinné révě. Vesnické obyvatelstvo tak mohlo relativně dobře prosperovat a tím úměrně bohaty i jejich šlechtické, církevní nebo městske vrchnosti. Nejspíše díky těmto okolnostem, jež vyústily v rozvoj feudálního velkostatku, na Moravě během 16. století ze strany poddaných ani nedocházelo k rozsáhlejším projevům sociální nespokojenosti a ke hromadnému odporu obyvatelstva proti vrchnostem. V kopcovitých a horských oblastech při hranicích země byla naproti tomu hustota obyvatelstva podstatně menší.⁷ Byly to většinou kolonizační oblasti a například na Valašsku nebyla na počátku sledovaného období kolonizace ani zcela dokončena a stále zde ještě byly zakládány nové vesnice a osady. O to více se však v těchto oblastech rozvíjelo pěstování technických plodin a s nimi související textilní řemesla, která i do podhorských a horských oblastí určitou ekonomickou a sociální prosperitu přece jen přinášela.⁸

V souvislosti s charakteristikou Moravy v raném novověku bývá velmi často zdůrazňováno, že zde chybělo výrazné dvorské centrum, jež by bylo výchozím bodem regionální kultury. Morava byla v tomto ohledu otevřenou zemí, jež přijímala podněty z nejrůznějších okolních center.⁹ Nejvíce samozřejmě z Čech jakožto přední země Svatováclavské koruny a z Prahy jako královské a na přelomu 16. a 17. století také císařské rezidence, kde v okamžiku vypuknutí stavovského povstání ještě stále dozníval význam

(6) VALKA, J.: *Dějiny Moravy*. II, s. 34; PLACHT, O.: *Lidnatost a společenská skladba českého státu v 16.–18. století*. Praha 1957.

(7) Podle Josefa Války měly v horských oblastech osady a samoty obvykle jen několik domů, takže se vždy více osad muselo spojovat v jednu rychtu. VALKA, F.: *Dějiny Moravy*. II, s. 34; TÝŽ: *Hospodářská politika feudálního velkostatku*. Praha 1962.

(8) Srov. též MACŮREK, J.: *Valaši v západních Karpatech*. Ostrava 1959; CHOCHOLÁČ, B.: *Poddání na Moravě v 16.–17. století*. In: Knoz, T. (ed.): *Morava v době renesance a reformace*. Brno 2001, s. 31–45.

(9) VALKA, J.: *Morava ve struktuře a historii českého lenního a stavovského státu*. (Nástin problematiky). In: Verbík, A. – Blažek, K. (edd.): *Moravský historický sborník*. Brno 1986, s. 22–45.

a sláva rudolfinského období.¹⁰ V posledních letech se ovšem ještě více než kontakty na Prahu především pro jižní části Moravy zdůrazňují vazby na Vídeň a Rakousy, s nimiž měla otevřenou hranici. Zvláště od počátku 17. století, kdy se císařský dvůr opět přestěhoval do Vídně, začalo město na Dunaji hrát roli přirozeného dvorského centra i pro Moravu.¹¹ Nový císař Matyáš Habsburský navíc Moravě, kterou dočasně odpojil od Čech, slíbil četné zemské svobody a mnozí mladí moravští šlechtici stále více a více začali nacházet uplatnění na jeho dvoře. Vídeň navíc ležela na spojnici mezi Moravou a Apeninským poloostrovem, takže se mohla stát také přirozeným zprostředkovatelem pozdně renesanční, manýristické a posléze také raně barokní kultury a životního stylu, ale také italského zboží. Při sledování různých vlivů, které se uplatnily při formování moravské společnosti počátku 17. století, nelze vynechat ani vlivy přicházející ze Slezska, které kolem roku 1600 ve svých historických a genealogických spisech zdůrazňoval Bartoloměj Paprocký z Hlohol a Paprocké Vůle. Na Moravě se v tomto období skutečně začali zabydlovat početní příslušníci nižší a střední slezské šlechty, kteří často pronikali do zemského úředního aparátu a postupně zde tak zdomácnovali.¹² Pominout nelze ani kontakty s Uhrami, především jejich slovenskou částí, odkud na východní Moravu také přicházeli někteří představitelé uherských šlechtických rodů, a kam naopak mnohdy utíkali obyvatelé Moravy, aby zde našli větší osobní a stále více i náboženskou svobodu.¹³ Morava na prahu bělohorského období se tak jeví jako země otevřená na všechny světové strany, jež byla navíc značně diferencována i uvnitř svého vlastního území. Podle správního a soudního členění to bylo rozdělení na brněnskou a olomouckou cúdu, ovládanou dvěma největšími moravskými královskými městy, k němuž navíc přistupoval i regionální vliv dalších měst, především Znojma, Jihlavy

(10) JANÁČEK, J.: *Rudolf II. a jeho doba*. Praha 1987; EVANS, R. J. W.: *Rudolf II. a jeho svět*. Myšlení a kultura ve střední Evropě 1576–1612. Praha 1997, s. 290–325; DACOSTA KAUFMANN, T.: *Höfe, Klöster und Städte*. Kunst und Kultur in Mitteleuropa 1450–1800. Köln 1998.

(11) S touto teorií, přizpůsobenou na souvislosti ve středoevropské architektuře, nicméně platící obecně pro celou kulturu raného novověku, přišel Erich Hubala. HUBALA, E.: *Die Baukunst der mährischen Renaissance*. In: Seibt, F. (ed.): *Renaissance in Böhmen*. München 1985, s. 114–167.

(12) PAPROCKÝ Z HLOHOL, B.: *Štambuch slezský*. Brno 1601; TÝŽ: *Zrcadlo slavného Markrabství moravského*. Srov. též KNOZ, T.: *Středověký původ moravské šlechty v Zrcadle Bartoloměje Paprockého*. In: Borovský, T. – Jan, L. – Wihoda, M. (edd.): *Ad vitam et honorem*. Brno 2003, s. 149–166.

(13) POKLUDA, Z.: *Majetek uherské šlechty v českých zemích v 15.–20. století*. ČMM 98, 1979, s. 296–325. O zbíhání poddaných do Uher ŠINDELÁŘ, B.: *K otázkám zpětlých poddárků u nás*. ČSPS 57, 1949, s. 163–175, 214–227.

a Uherského Hradiště.¹⁴ Zapomenout nelze ani na působení Olomouce a Kroměříže jako rezidencí silného olomouckého biskupství, jehož význam po jistém úpadku v pohusitské době opět narostl ve druhé polovině 16. století díky osobnostem Stanislava Pavlovského a Františka z Dietrichsteina, a které svůj vliv na šlechtu i ostatní obyvatelstvo uplatňovalo i prostřednictvím svého lenního systému, rozvětveného hlavně na východě a jihovýchodě země.¹⁵ Další a v tomto ohledu snad i poslední vnitřní diferenciaci země by mohly tvořit regionální okruhy svázané s državami velkých aristokratických rodů. Oblast na jihu země byla pod vlivem Liechtensteinů, Dietrichsteinů a pánů z Lipé, oblast na východ a sever od Brna až do rodové krize na sklonku 16. století stále ještě ovládali Černohorští z Boskovic, na severu byli nejmocnějším rodem Žerotínové a jejich příbuzní Bruntálští z Vrbna. Jiné větve Žerotínů vytvořily v tomto období rozsáhlé državy také západně od Brna a v oblasti Moravské Třebové. Při jihozápadní hranici země dědili državy pánů z Hradce Slavatové z Chlumu a Košumberka. Naopak oblasti východně od Brna ovládali především Kounicové, páni z Kunovic a poněkud severovýchodněji ještě doznívala někdejší sláva Ludaniců.¹⁶

Předbělohorské stavovství a moravská šlechta

Z předchozích řádků vyplývá, že to byla právě šlechta, kdo v předbělohorském období výrazně určoval chod a podobu moravské společnosti.

(14) MAREK, J.: *Městská síť na Moravě v 15. a 16. století*. ČMM 90, 1971, s. 281–303; TÝŽ: *Společenská struktura moravských královských měst v 15. a 16. století*. Praha 1965.

(15) KAMENÍČEK, F.: *Zemské sněmy a sjezdy moravské*. III, kap. Biskupové olomoučtí, s. 1–28; PAVLÍČKOVÁ, R.: *Sídla olomouckých biskupů*. Mecenáš a stavebník Karel z Liechtensteinu-Castelcornia 1664–1695. Olomouc 2001; PÁNEK, J.: *Olomoucký biskup Stanislav Pavlovský a česká šlechta*. In: Ročenka Státního okresního archivu v Olomouci 1989, s. 45–58; TÝŽ: *Dvůr olomouckého biskupa Stanislava Pavlovského ve světle bořmistrovské instrukce z roku 1592*. In: Seminář a jeho hosté. Sborník prací k 60. narozeninám Rostislava Nového. Praha 1992, s. 189–199; TÝŽ: *Renesanční dvůr olomouckého biskupa – obecné a zvláštní rysy*. In: Bůžek, V. (ed.): *Život na dvorech a v rezidenčních městech posledních Rožmberků*. OH 3. České Budějovice 1993, s. 167–177; JAKUBEC, O.: *Kulturní prostředí a mecenáš olomouckých biskupů protireformní doby*. Olomouc 2003; TENORA, J.: *František kardinál Dietrichštejn*. Hlídka 23, 1906, s. 19–26, 86–91, 166–179, 254–266; BALCÁREK, P.: *Kardinál František z Dietrichštejna (1570–1636)*. Kroměříž 1990.

(16) HRUBÝ, F.: *Moravská šlechta roku 1619*, s. 107–169. Thomas Winkelbauer upozornil na skutečnost, že před rokem 1620 byla průměrná velikost šlechtické pozemkové držby na Moravě větší nežli v Čechách. V Čechách mělo roku 1615 pouze 1,4% šlechticů více jak 900 poddaných, na Moravě jich ale (počítáno k roku 1619) bylo 7,5% a mezi příslušníky panského stavu dokonce více jak 20%. WINKELBAUER, T.: *Wandlungen des mährischen Adels um 1600*. Comenius' gesellschaftliches und wirtschaftliches Umfeld. In: Mack, K. (ed.): *Jan Amos Comenius und die Politik seiner Zeit*. Wien – München 1992, s. 16–36, zde s. 18. Dále srov. MIKA, A.: *Majetkové rozvrstvení české šlechty v předbělohorském období*. SH 15, 1967, s. 71.

Podle charakteristiky Josefa Války se opírala o své neotřesitelné alodní vlastnictví, pojištěné institucí zemských desek a jednotlivě udělovanými a potvrzovanými privilegii panovníků, jakož i ovládnutím zemských úřadů a stavovské politiky.¹⁷ Historikové, kteří se touto problematikou zabývali, často hovořili o jistém typu šlechtické demokracie. Stále více se ovšem začíná uvažovat také o tom, jestli se spíše nejednalo o více méně uzavřenou šlechtickou oligarchii, omezenou na nevelké množství nejvlivnějších šlechtických rodin a jejich dvořanů či chráněnců, kde při dobývání společenského postavení a s ním spojených úřadů spíše než na artikulích zemského práva či individuálních schopnostech a zaujetí, jak o tom hovořil Karel starší ze Žerotína, nezáleží na rodových tradicích, příbuzenských a osobních vazbách, známostech, klientelismu a společenské prestiži.¹⁸

Absence panovnického dvora na Moravě mimo jiné způsobovala, že se místem vyjádření moci stávaly zemské sněmy, sjezdy a soudy, na nichž právě šlechta hrála rozhodující roli. Moravská královská města měla na sněmech spíše symbolické a mocensky zanedbatelné zastoupení. Církev si díky silnému postavení olomouckého biskupa, jež bylo od osmdesátých let 16. století ještě posíleno povýšením olomouckých biskupů do knížecího stavu, sice i v předbělohorské době zachovala charakter samostatného stavu a biskup-kníže měl dokonce právo zemskému sněmu předsedat.¹⁹ Ve skutečnosti se však moravská katolická církev musela smířit se stavem faktické podřízenosti a sami olomoučtí biskupové museli o prvořadě postavení na zemských sněmech až do samého konce 17. století bojovat se zemskými hejtmany, v 16. století volenými z řad nejmocnějších moravských šlechtických rodů. Zemští hejtmani zastávali nejčestnějšími funkcími v tehdejší hierarchii stavovské samosprávy a prakticky měli postavení místokrále, jemuž byli podřízeni všichni obyvatelé země a k němuž se v okamžiku pocitu křivdy či protiprávního jednání odvolávali také všichni poddaní. Zemští hejtmani svolávali sněmy i soudy a také jim předsedali. Na panovníkovu výzvu svolávali zemskou hotovost a vedli zemi do války. Řešili spory mezi příslušníky zemské stavovské obce a chránili ji vůči nejrůznějším nárokům panovníka. V době, kdy nezasedaly zemské sněmy,

(17) Josef Válka v tomto ohledu hovoří o suverénním postavení šlechty v životě Moravy. VÁLKA, J.: *Dějiny Moravy*. II, s. 45. TÝŽ: *Přehled dějin Moravy*. II, s. 142–145.

(18) O moravské šlechtické oligarchii hovoří např. WINKELBAUER, T.: *Wandlungen des mährischen Adels*, s. 17. Podle Winkelbauera o osudech země rozhodovaly sotva dva tucty mužských příslušníků nejbohatších panských rodů. Dále srov. VÁLKA, J.: *Věrnosti a zrada Moravanů*. *ĐaS* 25, 2003, č. 3, s. 1–6; KNOZ, T.: *Světla a stíny moravského stavovství*. *ĐaS* 25, 2003, č. 3, s. 17–22.

(19) KAMENÍČEK, F.: *Zemské sněmy a sjezdy moravské*. III, kap. Biskupové olomoučtí, s. 1–28.

svou agendu vykonávali na vlastních statcích a používali k tomu obvykle také vlastní vrchnostenské kanceláře. Právě na tyto aspekty hejtmanské moci mohl na počátku dvacátých let 17. století navázat kardinál Dietrichstein, když byl císařem Ferdinandem II. dosazen do funkce moravského gubernátora.²⁰ Systém zemského práva, „zemských zvyků“ i politické rovnováhy v zemi ovšem zabraňoval, aby kterýkoliv z předbělohorských zemských hejtmanů na sebe strhl absolutní moc. Zemské právo chápalo funkci hejtmana spíše jako službu a o moc i povinnosti se moravští hejtmani alespoň formálně museli dělit s ostatními „úředníky a soudci zemskými“, ale také se „všemi čtyřmi stavy markrabství tohoto moravského“. Na zemské sněmy a sjezdy se přitom alespoň teoreticky mohli dostavit všichni příslušníci moravské vyšší i nižší šlechty, zpravidla označovaní jako „páni a rytíři“, všichni významní preláti, tj. biskup, představitelé kapitul a významných klášterů, a také vždy po dvou zástupcích z každého královského města. Ačkoliv svou faktickou vůli silně prosazovala skupina oligarchů pocházející z několika předních aristokratických rodů, bylo jednání zemských orgánů podřízeno přísným principům zemského práva, kodifikovaným ve „snešeních“ zemských sněmů a v periodicky obnovovaných stavovských ústavách, označovaných jako zemská zřízení moravská. Ačkoliv byl tento systém zdánlivě dokonalý a zkušenosti právníci a politikové typu Fridricha nebo Karla staršího ze Žerotína se ve funkci zemských hejtmanů snažili o jeho další zdokonalení, začínaly se ještě v předbělohorském období objevovat některé výrazné trhliny. Jak dokládají Žerotínovy opakované povzdechy a stížnosti, část moravské šlechty na politickou činnost v zemských stavovských orgánech evidentně rezignovala a věnovala se především vlastním ekonomickým zájmům, anebo preferovala odchod do vojska či k některému z významných středoevropských dvorů.²¹ Jiná část šlechty se sice v zemské politice angažovala velmi vehementně, před

(20) KAMENÍČEK, F.: *Zemské sněmy a sjezdy moravské*. I. Brno 1900; DRÍMAL, J.: *Zemský dům v Brně*. Brno 1947; BALCÁREK, P.: *Kardinál František z Ditrichštejna*.

(21) Podobné povzdechy nebyly pouhým výrazem poněkud vyhraněné osobnosti Karla st. ze Žerotína. Lze je totiž nalézt i v korespondenci příznivce habsburské politiky, moravského zemského hejtmana Ladislava z Lobkovic: „... Nejmilostivější císaři, před Vaší Císařskou Milostí v poníženosti netajíme, že jsme se my, František kardinál z Ditrichštejna, biskup olomoucký, a hejtman, nejvyšší úředníci a soudcové zemští markrabství tohoto, věrní poddaní Vaší císařské milosti, podle povinnosti našich k tomuto nynějšímu soudu svatotříkrálskému do města Olomouce dostavili. [...] Ale že nás toliko v počtu jedenácti osob se nacházelo, a někteří z prostředku našeho ještě pro nedostatek zdraví svého k tomuto soudu přijeti nemohli, nám se omluvili. Jiní pak, kteříž nepřijeli, žádnéjch slušnejch příčin, pro které jsou přijedem svým dospěti nemohli, nám sou nepředstfeli, nemohli sme toho u sebe nijak najíti, aby týž soud skrze nás přítomné mohl zahájen a držán bejti...“ SÚA PRAHA, 17/2, fond Morava, inv. č. 6057, 1617, leden, 9. List nejvyšších zemských úředníků Markrabství moravského císaři Matyáši Habsburskému. KNOZ, T.: *Světla a stíny moravského stavovství*, s. 17–22.

obecným dobrým země však dávala přednost skupinovým politickým a konfesním zájmům. Výsledkem bylo, že se přibližně od počátku 17. století politická i společenská situace na Moravě postupně radikalizovala.²²

Na prahu stavovského povstání byla moravská šlechta podobně jako šlechta v Čechách i v dalších zemích habsburské monarchie rozdělena do dvou či tří základních politických skupin, označovaných jako strany, jež byly s určitými výjimkami zároveň skupinami konfesními. Thomas Winkelbauer vylíčil předbělohorskou Moravu jako zemi naplněnou atmosférou téměř neohrazené náboženské a v souvislosti s tím i politické plurality a tolerance. Ve svém názoru se opíral o výzkumy a charakteristiky některých starších historiků, především Františka Kameníčka a Františka Hrubého, ale také o mladší výzkumy Josefa Války. Ten na základě studia francouzské politiky 16. století a její komparace se situací na Moravě odhalil také skupinu „politiků“ (*les politiques*), kterým více než na zájmu úzké politické skupiny záleželo na prosperitě země a kteří před politickým radikalismem upřednostňovali politiku tolerance, koexistence a v oblasti náboženské příslušnosti „nadkonfesního křesťanství“.²³ Politici typu Jáchyma Haugvice z Biskupic nebo Adama ze Šternberka ještě kolem roku 1600 vyzývali ostatní moravské aristokraty k vzájemnému smíru, jehož se ostatně dosahovalo i zcela přirozenou nepolitickou cestou díky mezikonfesním sňatkům, jež nebyly v prostředí moravské předbělohorské šlechty žádnou výjimkou. Nebylo žádnou nutností a dokonce ani obyčejem, aby novomanželka svého muže následovala ve víře a často bylo možno se setkat s rozdílnou konfesní příslušností také mezi sourozenci. Mezikonfesní a ruku v ruce s ním také politický dialog tak ani zdaleka nebyl veden pouze na zemských sněmech či sjezdech, ale stal se přirozenou součástí nejrozličnějších rodinných slavností, především křtin, svateb a pohřbů, na něž se sjížděli nejen nejbližší příbuzní, ale také příslušníci vzdáleněji spřízněných či pouze spřátelených šlechtických rodů, a to zcela bez ohledu na svoji náboženskou nebo politickou příslušnost.²⁴

(22) VÁLKA, J.: *Moravská zemská správa a svoboda v 15.–16. století*. In: Knoz, T. (ed.): *Morava v době renesance a reformace*. Brno 2001, s. 17–30, zde s. 29–30.

(23) VÁLKA, J.: *Die „Politiques“: Konfessionale Orientierung und politische Landesinteressen in Böhmen und Mähren (bis 1630)*. In: Bahlcke, J. – Bömelburg, H. J. – Kersken, N. (edd.): *Ständefreiheit und Staatsgestaltung in Ostmitteleuropa. Übernationale Gemeinsamkeiten in der politischen Kultur vom 16.–18. Jahrhundert*. Leipzig 1996, s. 229–242; VÁLKA, J.: *Tolerance, či koexistence? (K povaze soužití různých náboženských vyznání v českých zemích v 15. až 17. století)*. SCH 18, 1988, sv. 35, s. 63–75.

(24) BŮZEK, V. – HRDLÍČKA, J. – KRÁL, P. – VYBÍRAL, Z.: *Věk urozených*. Praha – Litomyšl 2002, především kapitola Slavnosti šlechtického dvora, s. 259–264, a část Od kolébky ke truhle, s. 265–380. Uvedená publikace je ovšem orientována spíše k metodě zkoumání každodennosti nežli ke zkoumání kulturních a náboženských principů a aspektů těchto jevů

Popsaná atmosféra se však začala postupně měnit ještě poměrně hluboko před vypuknutím stavovského povstání.²⁵ Změna přitom obvykle bývá na Moravě dávána do souvislosti s nástupem protireformace za Stanislava Pavlovského a především za Františka z Dietrichsteina a s posílením aktivity některých řeholních řádů, především jezuitů, františkánů a kapucínů.²⁶ Důvody proměny politické atmosféry v zemi však nejspíše byly ještě poněkud hlubší a souvisely s obecnějšími proměnami v životním stylu, jež měly nadregionální a snad do jisté míry i celoevropský ráz a jež moravská šlechta nebo alespoň její část díky lepším kontaktům s jihoevropskými a západoevropskými oblastmi i díky inkolátům cizích šlechticů velmi rychle přijímala. Politické strany se během prvních dvou desetiletí 17. století poměrně rychle a vyhraněně zformovaly podle konfesních hranic. Radikálové typu Ladislava Berky z Dubé nebo Ladislava Veleny ze Žerotína (podobně jako v Čechách například Jaroslav Bořita z Martinic a na druhé straně Jindřich Matyáš z Thurnu) vnášeli do stavovské politiky princip osobní rivality a politické nesmiřitelnosti. Zikmund z Dietrichsteina, Ladislav z Lobkovic, Jan Kavka z Říčan či Ladislav a Lev Burian Berkové z Dubé se například snažili svých vysokých stavovských funkcí využít k prosazení habsburských zájmů v zemi a tehdejšího císaře Matyáše informovali o všech událostech, jež by podle jejich názoru mohly být s panovníkovou vůlí v rozporu. Souběžně s politickou radikalizací se začala proměňovat i mentalita moravské šlechty. Příslušníci nižšího stavu nyní dávali stále více přednost službě na dvorech a v kancelářích předních aristokratů, mladíci z magnátských rodin se zase místo ve vysokých zemských úřadech snažili udělat velkou kariéru ve vojsku nebo ve dvorské službě v císařské rezidenci. Absence mladé šlechtické generace na zasedání zemských sněmů a soudů, jež někdy dokonce způsobovala krach jejich konání, v konkurenci s nastupujícím absolutismem oslabovala moravský stavovský systém jako celek a naproti tomu spolu s počínajícími konverzemi ke katolictví posiloval pozice prohabsburské strany v zemi.²⁷

Výše uváděnou absenci dvorského centra nenahradily ani dalekosáhlé přestavby a interiérové úpravy dominikánských klášterů v hlavních zem-

uvnitř předbělohorské šlechtické společnosti. Zde uvedena také další literatura k danému problému.

(25) Josef Válka v této souvislosti hovoří o změně náboženského klimatu, již uvádí do souvislosti s potridentskou protireformací. VÁLKA, J.: *Přehled dějin Moravy*, II, s. 151–173.

(26) WINKELBAUER, T.: *Wandlungen des mährischen Adels*, s. 22–23.

(27) BRANDL, V. (ED.): *Karel st. ze Žerotína, Sněm držaný roku 1612*. Brno 1864; ČIHALÍK, M.: *„Sněm držaný léta 1612“*. Rozbor jednání moravského zemského sněmu na počátku 17. století. Brno 1997 (diplomová práce uložena na Filozofické fakultě MU); KNOZ, T.: *Světla a stíny moravského stavovství*, s. 17–22.

ských městech Brně a Olomouci na zemské domy. Stavové sem jen málokdy přijížděli na delší dobu, než jak dlouho trvalo zasedání zemského sněmu či soudu, a svobodné šlechtické domy, které jim náležely, nemohly soupeřit s honosnými šlechtickými paláci s arkádovými nádvořími a zahradami budovanými v Praze nebo ve Vídni. I nejvyšší zemští úředníci po většinu roku vykonávali svou agendu na svých venkovských zámcích, kam za nimi přijížděli oficiální partneři v jednání i političtí spojenci.²⁸ Předbělohorské moravské stavovství by tak nemohlo existovat, kdyby se zdejší šlechta neopírala o ekonomické a společenské zázemí svých statků a dominií, jež se podle některých historiků v případech nejbohatších aristokratů takřka rovnaly některým říšským knížecím státům. Moravský šlechtic, bez ohledu na příslušnost k panskému nebo rytířskému stavu, sám sebe charakterizoval především prostřednictvím honosnosti svého zámeckého sídla, velikosti pozemkového majetku, počtu poddaných a jejich vzájemného vztahu s vrchností, a v pozdější době také prostřednictvím výnosnosti režijního velkostatku. Jak bylo uvedeno výše, tradiční vztah k pozemkové držbě byl v Čechách a na Moravě charakterizován i existencí instituce zemských desek, jež například v Rakousích ve sledovaném období neměly adekvátní ekvivalent a byly zde po českém a moravském vzoru zavedeny až za vlády Marie Terezie. Právě tyto skutečnosti nejspíše způsobily, že se již během stavovské rebelie i po jejím skončení staly konfiskace pozemkového majetku pro obě soupeřící strany jednou z nejspolehlivějších metod, jak eliminovat politickou i ekonomickou moc svých protivníků.²⁹

Podle výzkumů Františka Hrubého a Františka Matějka v období bezprostředně předcházejícím stavovskému povstání na Moravě existovalo celkem 380 šlechtických panství, na nichž žilo celkem 88 086 poddaných. Celkem 82 dominií přitom patřilo příslušníkům panského stavu a 172 statky náležely rytířům.³⁰ Největší množství panských dominií na Moravě přitom čítalo mezi dvěma sty a tisícem poddaných. Jen zcela nepatrný počet šlechtických majetků přesahoval 1000 poddaných. Dominií s větším po-

(28) KNOZ, T.: *Renesanční zámky na Moravě*. „Zámeckost“, „renesančnost“ a „moravskost“ moravských renesančních zámků. In: Týž (ed.): *Morava v době renesance a reformace*. Brno 2001, s. 46–58. Srov. též PLÁČEK, M.: *Hrady a zámky na Moravě a ve Slezsku*. Praha 1996; HLOBIL, I. – PETRŮ, E.: *Humanismus a raná renesance na Moravě*. Praha 1992.

(29) Principu konfiskací využívali i reprezentanti českého a moravského stavovského povstání, takže část pobělohorských konfiskací byla vlastně pouhými restitucemi ke stavu před rokem 1619. Princip konfiskací znaly v té či oné formě i pozdější a dokonce novodobé stavovské systémy, stejně tak režim po roce 1919, 1938, 1945, 1948. KNOZ, T.: *Pobělohorské konfiskace na Moravě*. In: Týž (ed.): *Morava v době renesance a reformace*, s. 81–95, zde s. 81.

(30) Kromě uvedených 380 šlechtických panství se na Moravě podle Matějka nacházela 2 spojená panství biskupská a olomoucké kapituly, 24 panství patřících klášterům a brněnské kapitule a 17 panství městských. MATĚJEK, F.: *Bílá bora a moravská feudální společnost*, s. 83.

čtem než 1000 poddaných bylo pouze deset, žilo na nich ale poměrně velké množství poddaných, více jak 15 procent. Tato panství navíc patřila nejen nejbohatším, ale zároveň také politicky nejvlivnějším moravským šlechticům, kteří nejspíše nikoliv náhodou stáli v čele obou zneprátelečných konfesních táborů, konvertitovi a zároveň nedávno jmenovanému opavskému knížeti Karlu z Liechtensteina a radikálnímu předáku nekatolických stavů v zemi Ladislavu Velenovi ze Žerotína.³¹ Kvantitativními aspekty náboženského rozdělení moravské šlechty, jež byly později důležité i pro její zapojení do stavovského povstání, se zabýval již František Hrubý. I přes některé dílčí nedostatky jeho výzkumu, na něž upozorňoval především Alois Míka, se o jeho zjištění lze opřít i v současnosti. Mezi moravskými šlechtici, kteří drželi relevantní pozemkový majetek, tak k roku 1619 bylo 189 nekatolíků (64 pánů a 125 rytířů) s 45 000 poddaných, zatímco katolíků bylo pouze 33 a na jejich statcích žilo jen 21 000 poddaných. Kvantitativní předpoklady tak sice zdánlivě nahrávaly nekatolické straně, po porážce povstání se ovšem ukázaly nebýt rozhodující.³²

Stavovské povstání na Moravě

Průběh stavovského povstání na Moravě byl v minulosti v různé podobě popsán již několikrát.³³ Postoj moravských stavů vůči povstání byl formován jednak momentální situací v zemi, kde během několika posled-

(31) Dalšími vrchnostmi, na jejichž panstvích žilo více jak 1000 poddaných, ještě kromě Karla z Liechtensteina (3672 poddaných) a Ladislava Veleny ze Žerotína (3624 poddaných) s velkým odstupem byli: kníže Jindřich Minsterberský (1721), Karel st. ze Žerotína (1705), František z Dietrichsteina (1652), Pertold Bohobud z Lipé (1544), Vilém Slavata z Chlumu (1511), Jan Bernard z Kunovic (1397), Zdeněk Žampach z Potnštejna (1285), sirotci Vejkarta ze Salmu (1186), Jan Kavka z Řičan (1168), Adam ml. z Valdštejna (1138), Jetřich ze Žerotína (1124), Volf Dětřich z Althannu (1103), Václav Mol z Modřelic (1097), Maxmilián z Liechtensteina (1086), Jan st. Skrbenský z Hříště (1050). MATĚJEK, F.: *Bílá hora a moravská feudální společnost*, s. 84. Mezi nejbohatšími moravskými šlechtici (kromě Jana st. Skrbenského z Hříště byli všichni příslušníci panského stavu) tedy byli jak budoucí konfiskovaní, tak i budoucí nabyvatelé konfiskátů. Právě konfiskace majetku nejbohatších moravských šlechticů pro císaře Ferdinanda II. znamenaly největší ekonomické zisky, ale také faktickou likvidaci politické opozice, jež se bez ekonomického zázemí nemohla pusit do dalšího boje proti panovníkovi.

(32) HRUBÝ, F.: *Moravská šlechta roku 1619*, s. 107–169; MÍKA, A.: *Majetkové rozvrstvení české šlechty*, s. 45–73. Podle vyjádření Aloise Míky z roku 1967 nelze přeceňovat vypovídací hodnotu berních rejstříků, které podle něj mají mnoho nedostatků, např. „primitivní způsob jejich sestavování“, kromě toho byly sestavovány subjektivně podle vůle vrchností. Hrubého soupis je podle Míky (a údajně i podle samotného Hrubého) neúplný. K problematice poddaných na Moravě srov. CHOCHOLÁČ, B.: *Poddaní na Moravě v 16.–17. století*, s. 31–45.

(33) HRUBÝ, F.: *Ladislav Velen ze Žerotína*. Praha 1930; VÁLKA, J.: *Přehled dějin Moravy*. II; MATĚJEK, F.: *Morava za třicetileté války*; JANÁČEK, J.: *Valdštejnova pomsta*. Praha 1992; VÁLKA, J.: *Dějiny Moravy*. II.

ních let neobyčejně posílila katolická strana, zatímco předák evangelíků Karel starší ze Žerotína byl donucen odejít do politického ústraní, ale také negativní zkušeností se spoluprací s českými stavy z odboje proti císaři Rudolfovi II. v letech 1607–1610. Čeští povstalci však o spojení s moravskými evangelíky stáli a opakovaně je vyzývali k jednání o konfederaci.³⁴ Moravští stavové, již se za nejisté situace cítili v dostatečném bezpečí především na svých statcích a zámcích, v okamžiku propuknutí stavovského povstání v Čechách poměrně dlouho vyčkávali a omezovali se pouze na opakovaná, ovšem neúspěšná jednání se svými českými partnery. Tento postup bývá obvykle dáván za vinu Karlovi staršímu ze Žerotína, který opakovaně vedl moravskou stavovskou delegaci na český zemský sněm, určitá opatrnost a nejistota však byla nejspíše příznačná pro podstatně širší okruh moravské nekatolické a také pro část katolické šlechty.³⁵

Průběh stavovského povstání na Moravě byl charakterizován několika obdobími, kdy se střídavě prosazovaly protichůdné trendy. Počátek povstání, tedy léto a podzim roku 1618, byl nesen opatrnou kompromisní politikou, ztělesňovanou Karlem starším ze Žerotína a většinou katolickou moravskou zemskou vládou, v níž byl jediným představitelem radikálnějšího protihabsburského proudu držitel panství znojenského hradu Vilém z Roupova. Zatímco na vídeňském dvoře si Žerotín vysloužil pověst uznávaného politika, mezi svými souvěrci byl stále více chápán jako zrádce. Toto období posléze vyvrcholilo na zemském sněmu v listopadu 1618, kdy se radikálům vedeným Ladislavem Velenem ze Žerotína ještě nepodařilo na sebe strhnout moc. Jaro roku 1619 je naopak ve znamení rychlého nástupu radikálů, jehož vyvrcholením byl dubnový převrat, kdy se do vedení stavovského vojska postavili Velen, Tiefenbach, Sedlnický a Stubenful. Na počátku května stavovské oddíly obsadily Brno a do domácího vězení vzaly představitele dosavadního regimentu, včetně Dietrichsteina, Žerotína, Lobkovice a Berky z Dubé. Následujícího dne, 4. května 1619, byl zahájen zemský sněm, jehož výsledkem bylo jmenování direktoria, skládajícího se z 12 zástupců panského stavu, 12 rytířů a šesti zástupců královských měst. Ladislav Velen se direktorem nestal, ale ponechal si rozho-

(34) O jednáních mezi Čechy a Moravany podal podrobnou zprávu Pavel Skála ze Zhoře. Je z ní jasně patrné, že k podepsání konfederace došlo až po tažení Jindřicha Matyáše z Thurnu na Moravu, a tedy až po vojenském nátlaku na Moravské stavy. JANÁČEK, J. (ED.): *Pavel Skála ze Zhoře, Historie česká*. Praha 1984, s. 84–89, 91–94, 133–145. Srov. též JANÁČEK, J.: *Valdštejnova pomsta*; VÁLKA, J.: *Morava ve stavovské konfederaci roku 1619*. Pokus o vytvoření paralelních církevních a politických struktur v Čechách a na Moravě. FHB 10, 1986, s. 333–349.

(35) KALIVODA, R.: *Husitství a jeho vyústění v době předbělohorské a pobělohorské*. SCH 13, 1983, s. 3–44. S ním v hodnocení polemizuje VÁLKA, J.: *Karel starší ze Žerotína a problém jeho „grady“*. In: Knoz, T. (ed.): *Morava v době renesance a reformace*, s. 59–68. Válka považuje Žerotína za typického představitele manýristické kultury.

dující postavení nejvyššího vojenského hejtmána. V samotném direktoriu zaujali nejvýznamnější postavení Pertold Bohobud z Lipé, Vilém z Roupova, Rudolf Šlejnic ze Šlejnic a Albrecht Sedlnický z Choltic. Ferdinand II. byl prohlášen za sesazeného z trůnu a ze země byli vypovězeni Dietrichstein, Valdštejn a jezuité jako rušitelé zemského pořádku. Okamžitě bylo také obnoveno jednání s českými direktory, na jehož konci mělo být podepsání konfederace. V následujících týdnech se situace poněkud uklidnila a kompromisnější síly dokonce opět uvažovali o pověření Žerotína a Dietrichsteina zprostředkovatelskou úlohou mezi Čechy a císařem. Předák českého povstání Jindřich Matyáš z Thurnu však již připravoval tažení na Vídeň, do něhož chtěl zapojit také Moravany, a císařský plukovník Dampierre, v jehož vojsku byli i Maxmilián z Liechtensteina a Albrecht z Valdštejna, se naopak chystal překročit rakousko-moravskou hranici. Moravské povstání tak přešlo do fáze otevřené vojenské konfrontace, jež vyvrcholila vítězstvím stavovského vojska dne 5. srpna 1619 u Dolních Věstonic, ale potom pokračovala i v následujících měsících. Následkem byla opětná radikalizace, jež způsobila výměnu kompromisnějších direktorů za větší radikály, například Karla z Kounic a Jana Bruntálského z Vrbna, pokračování v konfiskování statků politických a nyní už i vojenských nepřátel v zemi, podepsání konfederace s českými stavy, a nakonec i díky aktivitě Rudolfa z Řičan přijetí Fridricha Falckého na stolec moravského markraběte. Podmínky byly stanoveny takovým způsobem, že si Morava vymínila rozsáhlé stavovské svobody a autonomii na centrálních královských úřadech typu české dvorské kanceláře. Ladislav Velen ze Žerotína se po přijetí Fridricha Falckého za českého krále stal z vojenského hejtmána moravským zemským hejtmánem a direktorium bylo přeměněno na řádnou zemskou vládu. Ta se (podobně jako předtím direktorium) snažila vést svou agendu co nejvíce legálním způsobem, takže na sebe vytvářela celou řadu kompromitujících materiálů, jež po porážce povstání mohly být využity císařskou stranou při vedení exekučních procesů. Nová vláda ještě dosáhla i některých významných vojenských úspěchů, především obležení Vídně v zimě na přelomu let 1619 a 1620. Tyto úspěchy se později ukázaly být pouze dočasnými. Podzim roku 1620, jenž v Čechách vrcholil bitvou na Bílé hoře, však byl již opět v režii císařských armád vedených Marradasem a Buquoyem. Za vojenskými porážkami na sebe nedaly dlouho čekat ani prohry politické a diplomatické, které znamenaly faktický konec povstání. Někteří dosavadní moravští radikálové, včetně Ladislava Veleny ze Žerotína, se císaře Ferdinanda II. pokoušeli žádat o milost, ten se zjevně rozhodl využít situace k precedentnímu potrestání stavovského povstání.³⁶

(36) Literatury popisující průběh stavovského povstání na Moravě již dnes existuje celá řada: DVORSKÝ, F.: *Albrecht z Valdštejna až na konec r. 1621*. Praha 1892; TENORA, J.: *Apologie*

V průběhu stavovského povstání provedlo moravské direktorium a posléze i hejtmanská vláda Ladislava Veleny ze Žerotína několik radikálních zásahů do šlechtické pozemkové držby, které by mohly být označeny pojmem konfiskační proces. Nejprve to byly konfiskace Tovaryšstva Ježíšova, Albrechta z Valdštejna, Adama Lva Licka z Rýzmburka, Jiřího z Náchoda a Viléma Brabantského z Chobřan, které byly vyhlášeny ihned po vítězství radikální strany na brněnském sněmu v květnu 1619.³⁷ Za druhou fází konfiskací může být považováno odnětí majetku těch Moravanů, kteří se v srpnu roku 1619 angažovali v bojích proti stavovskému vojsku a odmítli se poddat direktorům, jež bylo vyhlášeno na brněnském sněmu konaném po Památce Proměnění Páně, tj. po vítězství stavů u Věstonic. Tehdy byly zabaveny statky Karla z Liechtensteina, Zdeňka Žampacha z Potnštejna, Jana staršího Kavky z Říčan, kardinála Františka z Dietrichsteina, olomoucké a brněnské kapituly.³⁸ Třetím analogickým zásahem do

kardinála Dietrichštejna z r. 1619. Brno 1909; HRUBÝ, F.: *Nové příspěvky k historii bitvy na Bílé hoře.* ČČH 27, 1921, s. 277–288; HRUBÝ, F.: *Pád českého povstání na Moravě roku 1620.* ČČH 29, 1923, s. 71–120; PROKEŠ, J.: *Několik příspěvků k moravským dějinám po bitvě na Bílé hoře.* ČMM 48, 1924, s. 63–124; HRUBÝ, F.: *Ladislav Velen ze Žerotína;* FIALOVÁ, V.: *Jan Adam z Víckova. Moravský emigrant a vůdce Valachů 1620–1628.* Brno 1935; ODLOZILIK, F.: *Karel starší ze Žerotína 1564–1636.* Praha 1936; HRUBÝ, F.: *K boji o Jana Sarkandra.* Brno 1940; HRUBÝ, F.: *Kněz Jan Sarkander, moravský mučedník doby bělohorské a jeho legenda.* Praha 1940; DUŠKOVÁ, S.: *Tak zvaný kopiář a jiné písemnosti moravských direktorů.* Studie diplomatické. Brno 1946, (disertační práce); DOSTÁL, F.: *Valašská povstání za třicetileté války (1621–1644).* Praha 1956; BURIAN, V.: *Účast Brna na českém povstání a jeho potrestání.* Brno v minulosti a dnes 6, 1964, s. 87–117; POLIŠENSKÝ, J.: *Válka o Mikulov v letech 1619–1620.* Jižní Morava 8, 1972, s. 30–44; VALKA, J.: *Morava ve stavovské konfederaci;* JANÁČEK, J.: *Valdštejnova pomsta.* Praha 1992; MATĚJEK, F.: *Morava za třicetileté války.* Základní edicí pramenů, která o průběhu stavovského povstání na Moravě vypovídá, je stále stará edice Christiana d'Elverta: D'ELVERT, CH. (ED.): *Beiträge zur Geschichte der Rebellion, Reformation, des dreißigjährigen Krieges und der Neugestaltung Mährens im siebzehnten Jahrhundert.* Schriften der historisch-statistischen Sektion. Bd. 16. Brünn 1867, a novější edice Libuše Urbánkové URBÁNKOVÁ-HRUBÁ, L. (ED.): *Povstání na Moravě v roce 1619.* Z korespondence moravských direktorů. Praha 1979.

(37) „O vypovězení některých osob z země“. „...Pro takové jejich aukladné, neupřímné a lstivé, zlé a škodlivé, obmyslu a přičinění je všechny tři z země této Markrabství Moravského, jakož i Wilíma Bravanského z Chobřan Ritmistra, kterýž k tomu zlému předsevzetí netoliko svolával, nežli také i napomáhal na věčnost vypovídáme. Tak aby se z nich žádný někdy do Markrabství Moravského na časy budoucí a věčné nenavracoval, statky pak jejich všelijaké, mohovitě i nemohovitě, kdežby koli zde v zemi, na čem koli zůstávali, aneb doptaný býti mohli, cožby nám o splacení dluhův od nich věřitelův v spravedlivé povinných pozůstalo, nám stavům k ruce obrácíme. A kdybychom koliv osoby jejich dostati mohli, dalšího trestání jich sobě v moci pozůstavujeme.“ MZA BRNO, A 3, Stavovské rukopisy, Památky sněmovní, sv. 7, fol. 144–150.

(38) „Strany těch, kteříž se zjevně za nepřátele této postavují, i jiným, kteříž předešlému snešení až posavad dosti nečiní, a na díle nemocí, i jinými výmluvami se zastírají: Jakož při minulém sjezdu obecním ve čtvrtek po sv. Filipu a Jakubu léta přítomného 1619 zde v městě Brně držaném Albrecht Eusebius z Waldštejna a Adam Lev Lycek z Rýzmburka, a Jiří z Ná-

podoby pozemkové držby bylo současné zrušení manského systému olomouckého biskupství a prohlášení veškerých dosavadních manských statků za svobodnou alodní držbu. Toto opatření mělo výrazně oslabit dosavadní moc olomouckého biskupství a přispět k sekularizaci země.³⁹ Také tyto kroky moravských stavů byly později císařem Ferdinandem II. využity jako jeden ze způsobů zdůvodnění pobělohorského konfiskačního procesu.

Zásady, kterých užívali moravští stavové při svých konfiskacích, byly vcelku jednoduché a příliš se nelišily od principů uplatňovaných stavy českými ani od principů později uplatněných císařem Ferdinandem II. Konfiskace byla chápána jako právní sankce za zradu vůči státu, který tentokrát nebyl reprezentován ani tak panovníkem, jako stavovskou obcí, zemským právem a zemským obyčejem a opíral se o starobylé zvyklosti. Měly stejně tak ryze právní, jako i náboženský charakter. Podobně jako v ostatních případech byly stavovské konfiskace na Moravě směřovány proti konkrétním osobám, které se měly dopustit zrady svými konkrétními činy, například Valdštejn svým počínáním v Olomouci, útekem od svého vojska a zcizením zemských peněz, nebo Liechtenstein účastí na vojenském vystoupení proti své stavovské obci.⁴⁰ Konfiskací přitom byli

choda, a Wilím Bravantský pro jejich na zemi a vlasti svou zrazení, i jiné zlé a nešlechtné praktiky, z země vypovědění jsou, aby statkové jejich k ruce nás stavů a obyvatelův pobrány a k dobrému země obráceny byly, zavřino jest, i nyní toho při témž předešlém zavření a zůstavení zanecháváme. Jakož také kníže Karel z Lichtenštejna i jiní mnozí z obyvatelův, mající reverse od sebe dáti, aneb před pány direktory, kteříž než jsme se při dotčeném předešlém sjezdu v moc dali se postavití, toho jsou neučinili, a dosavad ani k tomu nynějšímu sjezdu, jak prve, tak i nyní nemocmi (ješto se o některých jináče ví) a jinými planými, a jalovými výmluvami se zastírajíce mezi nás se nedostavují. Ty a takové tehdy všechny, kteréžby od času sjezdu tohoto na čtyřech nedělích pořád zběhlých, před pány direktory se nepostavili, a majíce od nich jaké se jest sjednocení a spolčení, mezi Královstvím českým a zeměmi k němu přivtělenými, stalo sobě předneseno, kteráž sjednocení že jí schvalují a vedle něho s námi zároveň stáli, a jako za jednoho člověka býti chtějí se přihlásiti, rukou vlastní se podepsati, a tak tomuto našemu jednomyslnému snešení zadosť učiniti nechtěli. Týmž způsobem, jako nahoře psané osoby ven z země této na budoucí věčné časy vypovídáme a nařizujeme, aby páni direktorové, u jednoho a každého takového protivníka a nepřítelů vlastní statek jménem a k ruce naší se uvázali, jej prodali a peníze k dobrému obrátili. Zdeňka Žampacha pak, a Jana staršího Kavku z Řičan pro jejich tolikéž se zpronevěření, a nad zemí zrození, ano i pohrůžek činění a na obeslání pánův direktorův se nepostavení, touž měrou z země vypovídáme, a statků jich k ruce naší a k dobrému země obracujeme.“ TAMTĚŽ, fol. 152v–155.

(39) Příslušný sněmovní artikul se nazýval „Strany manův biskupství olomouckého“. Kardinál Dietrichstein v něm byl vyhlášen za nepřitele a tímto způsobem bylo zdůvodněno i jeho vypovězení ze země a zabavení jeho statků. Sněm se usnesl, že manové zavázání přísahou biskupovi jsou z této přísahy vyvázáni. Jejich statky se stávají dědičnými. Do čtyř neděl mají předstoupit před direktory a ujednat způsob „převrácení“ svého majetku na dědičný statek. Musí prohlásit, že schvalují konfederaci a stojí za direktory. Na to musí přísahat a podepsat vlastní rukou. TAMTĚŽ, fol. 156–157.

(40) Například Ladislav z Lobkovic byl příslušným artikulem „O pana hejtmana“ na

vždy postižení aktuální nepřítelé, prohlášení za „zpronevěřilé syny vlasti“. V případě Moravy lze říci, že sankce konfiskací byly ve srovnání s analogickými pozdějšími postihy ze strany císaře Ferdinanda II. vůči českým nebo moravským povstalcům vztaženy na velmi malý počet osob. Odpovídalo to však předchozím zvyklostem, situaci v zemi a konec konců také praxi, kterou Ferdinand II. ve dvacátých letech uplatnil například v Uhrách nebo v Rakousích. Podobně jako v jiných pozdějších případech, kdy se staly prvním terčem sankcí některé radikální náboženské skupiny, například duchovní Jednoty bratrské nebo novokřtenci, byly také první artikuly moravské stavovské konfiskace orientovány proti náboženským radikálům, tentokrát proti kapitulám a jezuitům, kteří byli prohlášeni za rušitele zemského míru a náboženských svobod.⁴¹ Za obecnou zásadu konfiskačního procesu lze považovat i skutečnost, že se o zabavené statky měl starat k tomu určený vládní orgán, který měl na starosti finanční správu (v případě moravských konfiskací to nebyla komora, nýbrž direktor zemských peněz). Zemská vláda v souladu s obecnými principy také vyhlásila soutěž o zisk zabavených statků, v níž měly být upřednostněny osoby, kterým byly jejich vlastní statky v době bojů poničeny.⁴² Stejně jako v jiných předchozích i pozdějších případech se prokázalo, že v soutěži o konfiskáty uplatnili své výhody snadného přístupu k informacím sami členové directorské či později hejtmanské vlády

sněmu v Brně v pondělí po druhé neděli adventní roku 1619 zbaven se zpětnou platností („už na minulém sněmu“) funkce hejtmána, a nyní byl do této funkce dosazen Ladislav Velen ze Žerotína. TAMTÉŽ, fol. 161v.

(41) Jezuité byli v příslušném sněmovním usnesení označeni jako „sekta jezuitská nepokojná vždycky byla, a posavad jest, že v kterémkoli království neb zemi obydlí svá mají, se zdržují, tu nikdež pravého a stálého pokoje neučili v věcech náboženství se dotýkajících, ale i v politických býti nemůže. A kterážto sekta před nevelmi dávnými léty skrze chytrosti své se i do této země vloudila, práva a zřízení zemská sobě nemálo zlehčila a z nich jakoby svobodnější nežli jiní lidé byli, se vyťahovala, a summou mnohé zlé a škodlivé praktyky působila, takže jest se obávati bylo, aby i tuto milou vlast naši skrze takové své praktyky v dokonalou zkázu nepřivedla. Z té příčiny i jiných mnohých, z jednomyslného našeho snešení, na tom touž sektu jezuitskou na budoucí a věčné časy z země této vypovídáme, jakož to níže položený přepis patentu šíjeji vysvětluje.“ Poté následuje analogický patent, určený pro rozšíření mezi obyvatelstvem Moravy. TAMTÉŽ, fol. 144. S uvedeným dokumentem je možno srovnat analogické dekrety proti novokřtencům, vydávané kardinálem Františkem z Dietrichsteina v první polovině dvacátých let 17. století.

(42) „Strany obyvatelův, kteříž od nepřtele škodu vzali: Jakož jsou také obyvatel z stavu panského, rytířského i z měst na všechny tři stavy vznesli, kterak jsou v krajích znojemském a brněnském a na díle v hradištském od lidu nepřítelského na statcích svých i lidí poddaných jejich, mizení i jináci splundrování, nás všech tří stavů za to šetrně a snažně žádajíce, abychom se jich slitovali, a na takové jejich škody záhubu popatříc, k tomu prostředky a cesty obraceli, a s škodou srdečnou a upřímnou outtrpnost spolu s nimi nesouce k vyrozumění a vyhledání, co na zemi komu z pánů obyvatelův v kterém kraji a jak mnoho škody se stalo za komisaře nazývujeme...“ TAMTÉŽ, fol. 163.

a jejich nejbližší spolupracovníci. Na Moravě se však již během druhé poloviny roku 1619 vyvíjela situace takovým směrem, že záměry stavovských konfiskací nemohly být naplněny.